

МЕМОРІАЛЬНІ ТА ПАМ'ЯТНІ ПОСАДКИ ЯК ОБ'ЄКТИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА

М. І. Нікончук, студентка магістратури*

*О. А. Суханова, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
e-mail: 200208@ukr.net*

Наведено результати досліджень, пов'язаних із вивченням меморіальних і пам'ятних посадок Шевченківського національного заповідника в м. Каневі Черкаської області, встановленням їхніх біоморфологічних параметрів, якісного стану та визначенням заходів з їх збереження та популяризації. Встановлено етапи формування заповідника та насаджень зокрема, особистості та події, які зумовили їх закладення.

Ключові слова: *пам'ятні посадки, меморіальні дерева, заповідник, якісний стан, насадження, охорона.*

На сьогодні великого значення набуває збереження та охорона об'єктів історико-культурної спадщини, що посідають провідне місце у формуванні національної думки, української культури та мистецтва. У 2014 р. виповнилося 200 років із дня народження Т. Г. Шевченка, тому в усьому світі, зокрема і в Шевченківському національному заповіднику в м. Каневі Черкаської області, проводили заходи з підготовки і святкування цієї річниці.

Меморіальні та пам'ятні посадки на території Шевченківського національного заповідника мають змістове та ідейно-тематичне навантаження, уособлюють творчість Т. Шевченка та плекаються в його творах, є пам'яттю та свідками історичних подій, пов'язаних із цією видатною особистістю.

Актуальними питаннями сьогодення є збереження культурної, природної спадщини та розробка заходів щодо організації наявних та нових місць «пам'ятних посадок» на території заповідника, їх охорона, збереження та популяризація.

Мета досліджень полягає у вивченні меморіальних рослин та «пам'ятних посадок» на території Шевченківського національного заповідника із визначенням подій, яким приурочені, та розробці заходів з їх збереження і популяризації серед відвідувачів.

Матеріали та методика дослідження. Об'єктами досліджень були меморіальні та пам'ятні посадки Шевченківського національного заповідника у м. Каневі Черкаської області. Спостереження, пов'язані із вивченням рослин, передбачали використання як загальнонаукових, так і

---

* Науковий керівник – кандидат сільськогосподарських наук, доцент О. А. Суханова.

спеціальних методів дослідження – біометричного, таксономічного, фітоценотичного тощо.

Результати дослідження. Шевченківський національний заповідник створено у 1925 р. з метою дбайливого збереження шевченківських меморіальних місць і навколишнього природного середовища, проведення науково-дослідницької, науково-методичної, музейної, виставкової, екскурсійної та культурно-освітньої роботи [5].

Заповідник загальною площею 2500 га разом з охоронними зонами, та площею під музеями близько 46 га, за площею територій належить до об'єктів категорії «Б» – заповідники, пам'ятки та інші об'єкти спадщини, які не створюють собою цілісного розпланувально-просторового комплексу. Різні частини його території відрізняються за щільністю розташування об'єктів культурної спадщини та ступенем збереженості традиційного характеру середовища, що зумовлює встановлення різних режимів охорони для різних частин його території (рис. 1) [4].

Рис. 1. План-схема Шевченківського національного заповідника

Територія заповідника охоплює комплекс пам'яток історії, архітектури, археології, монументального мистецтва, природи, а також прилеглу ділянку природного ландшафту, що мають значну історико-культурну та мистецьку цінність. Складові заповідника визначають його профіль та специфіку роботи [5].

Основними підрозділами заповідника є науково-дослідні відділи та сектори. Допоміжними підрозділами є науковий архів, наукова бібліотека, адміністративно-господарські служби, інші підрозділи, що забезпечують діяльність заповідника. Основну діяльність заповідника здійснюють науково-експозиційні, науково-фондові, науково-реставраційні, науково-освітні відділи і служби.

Етапи становлення Шевченківського національного заповідника:

1. Історія заповідника починається від дня перепоховання поета – 22 травня 1861 р. на Чернечій горі. Протягом 1861–1884 рр. створюють перший курган над прахом діяча та встановлюють чавунний хрест.

2. З 20 липня (1 серпня) 1884 – 1904 рр. – музей Т. Шевченка формується як перший народний музей у світі.

3. Протягом 1904–1925 рр. проводять роботи з упорядкування території меморіалу: збільшують площу, укріплюють схили, влаштовують дерев'яні сходи та висаджують декоративні рослини.

4. За період 1925–1941 рр. приймають постанову «Про створення Шевченківського заповідника в м. Каневі», визнають територію меморіалу історико-культурною пам'яткою України, схвалюють принципи організації території заповідника, затверджують план організації території та кошторис на будівництво готелю і музею, встановлюють пам'ятник на могилі поета.

5. 1941–1944 рр. – окупація м. Канева німецькими загарбниками, влаштування табору полонених на території музею.

6. Від 1944 р. і до сьогодні – набуття сучасного вигляду заповідника: відбудова зруйнованого музею і його реконструкція, створення тераси «Лілея» та закладення гранітних сходів, відкриття «Тарасової світлиці» та закладення парку.

Вивчаючи специфіку роботи музею, функціональне зонування його території та наявні об'єкти у заповіднику, ми з'ясували, що Шевченківський національний заповідник поєднує в собі не лише історико-культурний напрям діяльності, а й має риси, що притаманні природним, меморіальним, етнографічним паркам та паркам-музеям під відкритим небом.

Рис природного парку заповідник набув поступово, на різних етапах становлення, у 1884, 1867, 1905, 1917–1918, 1939, 1944, 1987–1990 роках, коли висаджували місцеві види деревних рослин і закладали меморіальні посадки.

На території заповідника ці посадки сконцентровано локально, у парку, закладеному в 60-х роках ХХ ст. до 100-річчя з дня смерті та 150-річчя з дня народження поета державними діячами, членами Всесоюзного та Республіканського ювілейних Шевченківських комітетів, письменниками, визначними гостями.

Колектив заповідника продовжує довголітню традицію формування довкілля могили Т. Шевченка. Основною вимогою є врахування історичного контексту та традицій вшанування цього місця, збереження ландшафту і середовища, охорона його природних елементів, збереження місцевого колориту, а також дбайливе ставлення до насаджень, які складають історію Тарасової гори [5].

Видовий та формовий склад меморіальних насаджень Шевченківського національного заповідника представлений 14 екземплярами рослин, які належать до чотирьох родин – букові (*Fagaceae*), розові (*Rosaceae*), вербові (*Salicaceae*), соснові (*Pinaceae*).

Родина букові (*Fagaceae*) представлена в насадженнях одним родом – дуб (*Quercus* L.), родина розові (*Rosaceae*) двома родами – яблуня (*Malus* Mill.) та вишня (*Cerasus* L.), родина вербові (*Salicaceae*) – родом верба (*Salix* L.), родина соснові (*Pinaceae*) – родом ялина (*Picea* Dietr.).

Представників родини букові (*Fagaceae*) «Три дуби» (видова назва – дуб звичайний (*Quercus robur* L.)) посадили у 1914 р. нащадки поета біля монумента Т. Г. Шевченку, на знак матеріального свідчення їхнього перебування у цій місцевості [2, 6]. Діаметр стовбурів рослин на висоті 1,3 м від поверхні ґрунту складає 81,0 см, 80,0 см та 71,0 см. Місця зростання рослин оформлені «сухими колодязями» для запобігання зсуву ґрунту та зменшення рекреаційного навантаження на кореневі системи рослин (рис. 2).

Рослини мають задовільний стан, але потребують застосування заходів із санітарної обрізки та очищення крони від ушкоджених та відмерлих гілок.

Напередодні святкування 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря працівники заповідника розпочали процес із надання цим деревам природоохоронного статусу та занесення їх до реєстру пам'яток природи. Рішенням Черкаської обласної ради від 22 березня 2013 р. № 21-16/IV ці рослини було визнано ботанічними пам'ятками природи [1].

Рис. 2. «Три дуби», що зростають у Шевченківському національному заповіднику

Два екземпляри дуба звичайного (видова назва – дуб звичайний (*Quercus robur* L.)), роки посадки яких відносять до початку ХХ ст., формують насадження цієї ділянки. Станом на 2015 р. їхня висота – близько 22 м, діаметр стовбура – 90 см та 75 см (рис. 3).

З північно-східної сторони приміщення музею розміщено плодовий сад із представників родини розові (*Rosaceae*) – яблуні (*Malus* Mill.) та вишні (*Cerasus* L.), по два екземпляри. Сорти яблунь вивів та назвав на честь Т. Г. Шевченка відомий колекціонер, професор С. Ф. Черненко у 1929 р. в м. Мічурінську (Російська Федерація). На території музею яблуні сорту «Пам'ять Шевченка» висадили в 1954 р.

Рис. 3. Дуби звичайні на території заповідника

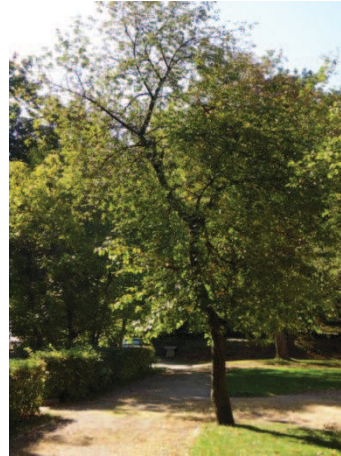
На сьогодні зазначені рослини мають незвичайний габітус крони, скелетні гілки відходять від стовбура на висоті 10–55 см від кореневої шийки. На зрізах спостерігається грибкова інфекція та ушкодження шкідниками. Якісний стан рослин встановлено як задовільний, вони потребують лікувальних заходів (рис. 4).

Саджанець вишні звичайної (*Cerasus vulgaris* L.) висадили в заповіднику в 60-х роках ХХ ст. земляки друга поета – Акакія Церетелі. Рослина є нащадком вишні, яка зростала на могилі грузинського поета Іллі Чавчавадзе (Грузія).

Рис. 4. Яблуні домашні, що зростають у плодовому саду заповідника

На час обстеження стовбур вишні уражений грибковими хворобами. Дерево зростає під значним ухилом. Скелетних гілок у рослини немає, спостерігається лише осьовий стовбур, від якого галузяться гілки (рис. 5). Рослина потребує проведення лікувальних заходів. Інше дерево вишні звичайної має висоту близько 5,5 метрів та діаметр стовбура 48 см.

Рис. 5. Вишні звичайні в насадженнях плодового саду заповідника

Верба біла (*Salix alba* L.) висаджена у 70-х роках ХХ ст. з гілки Шевченкової верби, яку привезли з міста Форт Шевченка (Республіка Казахстан). Зростає неподалік входу до меморіальної частини заповідника. Діаметр стовбура на висоті грудей становить 30 см.

Верба є мало декоративною через низьку якість проведення робіт із формування габітусу крони. На час обстеження дерева спостерігається всихання окремих гілок. Рослина потребує проведення робіт із формування крони та лікувальних заходів методами сучасної арбористики (рис. 6 а).

Інший екземпляр верби білої, яка формувала насадження заповідника, у 2014 р. було зрізано з метою порослевого поновлення (рис. 6 б).

а

б

в

Рис. 6. Пам'ятні верби Шевченківського національного заповідника

Ще одне дерево з родини вербові (*Salicaceae*) – верба біла (*Salix alba* L.) – зростає біля головного входу до музею. Вона має задовільний стан, але потребує санітарної обрізки та розчищення крони (рис. 6 в).

Пам'ятна дошка біля дерева свідчить про те, що рослину посадили просвітяни Дубенщини 30 липня 2004 р. Вербу вирощено з гілки дерева,

що зростає біля «Тарасового джерела» в селі Підлужжя Рівненської області.

Пам'ятні посадки заповідника формують і представники родини соснові (*Pinaceae*) – роду ялина (*Picea* Dietr.) (2 екземпляри), які мають діаметр стовбура 68 і 67 см та висоту в межах 22 і 24 м (рис. 7).

Рис. 7. Ялина колюча біля головного входу до музею Т. Шевченка

Посадки з ялини колючої було здійснено у 1946 р. під час формування насаджень меморіальної зони заповідника.

Багаторічними дослідженнями закордонних та вітчизняних учених встановлено, що необхідно проводити різноманітні заходи із вивчення, обстеження, оздоровлення вікових дерев та пам'ятних посадок. Для таких робіт слід застосовувати сучасне обладнання (резистографи, томографи) та методи арбористики [3].

Від часу перепоховання поета і до сьогодні заповідник зумів зберегти цілісність території, відбудувати та відновити пошкоджені елементи і в процесі становлення набути статусу об'єкта світового значення.

Висновки

На основі проведених нами досліджень щодо формування меморіальних насаджень та пам'ятних посадок у Шевченківському національному заповіднику можна зробити такі висновки:

1. Шевченківський національний заповідник, який створено у 1925 р. з метою дбайливого збереження шевченківських меморіальних місць і навколишнього природного середовища, проведення науково-дослідницької, науково-методичної, музейної, виставкової, екскурсійної та культурно-освітньої роботи, є одним із кращих заповідників такого типу в Україні.

2. Етапами становлення Шевченківського національного заповідника визначено 6 періодів. Останній, який триває від 1944 р. і до сьогодні, знаменується набуттям сучасного вигляду заповідника: відбудовою зруйнованого музею і його реконструкцією, створенням тераси «Лілея» та закладенням гранітних сходів, відкриттям «Тарасової світлиці» та закладенням парку.

Шевченківський національний заповідник поєднує в собі не лише історико-культурний напрям діяльності, а й має риси, що притаманні природним, меморіальним, етнографічним паркам та паркам-музеям під відкритим небом. Рис природного парку заповідник набув поступово, на різних етапах його становлення, у 1884, 1867, 1905, 1917–1918, 1939, 1944, 1987–1990 рр., шляхом висадки місцевих видів деревних рослин і створення меморіальних посадок.

3. Видовий та формовий склад меморіальних насаджень Шевченківського національного заповідника представлений 14 екземплярами рослин, які належать до чотирьох родин – букові (*Fagaceae*), розові (*Rosaceae*), вербові (*Salicaceae*), Соснові (*Pinaceae*).

Представники родини букові (*Fagaceae*) «Три дуби» (видова назва – дуб звичайний (*Quercus robur* L.)), які були посаджені в парку в 1914 р., на сьогодні отримали природоохоронний статус – ботанічні пам'ятки природи.

4. Меморіальні рослини та пам'ятні посадки Шевченківського національного заповідника потребують розробки індивідуальних концептуальних підходів із їх збереження та догляду за ними, зокрема організації території навколо місць зростання, чищення та балансування крон, встановлення інформаційних стендів.

Список літератури

1. «Три дуби» [Електронний ресурс]. – 2010. – 1 с. – Режим доступу: <http://shevchenko-museum.com.ua/default/blog/view/212/blog/1/Tri-dubi-na-Tarasoviy-gori-viznano-pam'yatkoju>.

2. До 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка [Електронний ресурс]. – 2014. – 11 с. – Режим доступу: [http:// informatika152.wix.com/tg-shevchenko](http://informatika152.wix.com/tg-shevchenko).

3. Кушнір А. І. Технологічні особливості лікування і оздоровлення вікових та історичних дерев : наук.-метод. рекомендації / А. І. Кушнір, О. А. Суханова, І. Л. Кушнір. – К. : Вид. НУБіП України, 2009. – 48 с.

4. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

5. Тарахан-Берега З. Святиня. Науково-історичний літопис Тарасової Гори / З. Тарахан-Берега. – К., 1998. – 538 с.

6. Указ Президента Украины № 257/2012 «О дополнительных мерах по подготовке и празднованию 200-летия со дня рождения Тараса Шевченко» [Электронный ресурс]. – 2014. – 1 с. – Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/14680.html>.

Приведены результаты исследований, связанных с изучением мемориальных и памятных посадок Шевченковского национального заповедника в г. Каневе Черкасской области, установлением их биоморфологических параметров, качественного состояния и

определением мероприятий по их сохранению и популяризации. Установлены этапы формирования насаждений заповедника и, в частности, личности и события, которые обусловили их заложение.

Ключевые слова: памятные посадки, мемориальные деревья, заповедник, качественное состояние, насаждения, охрана.

The results of studies related to the study of memorial and commemorative plantings of Shevchenko national reserve in Kaniv, Cherkasy region, the establishment of their biomorphological parameters, the quality status and the definition of measures for their conservation and promotion. Established stages of formation of plantations in the reserve and in particular, the personalities and the events that led to their Foundation.

Key words: commemorative planting and memorial trees, reserve, good condition, planting, protection.

УДК: 581.58

ВІКОВІ ДЕРЕВА м. ТРУСКАВЦЯ ТА ЇХНЯ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОБРАЗУ МІСТА

**С. В. Роговський, кандидат сільськогосподарських наук
Білоцерківський національний аграрний університет
e-mail: rogovskysv@mail.ru**

Виявлено та описано вікові дерева, які зростають на території м. Трускавця, наведено їхні таксаційні показники. Показано, що їхнє місцезростання пов'язане із формуванням міста як курорту, виділено чотири етапи в озелененні міста. Встановлено, що крім аборигенних видів, таких як *Quercus robur* L., *Fraxinus excelsior* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Tilia cordata* Mill., *Abies alba* Mill., *Pinus sylvestris* L., які зустрічаються як у курортному парку, так і подекуди на вулицях міста, в місті зростають вікові дерева інтродукованих видів, зокрема *Abies nordmanniana* (Steven) Spach, *Pinus pallasiana* D. Don, *Pinus strobus* L., *Chamaecyparis lawsoniana* (Murray) Parl., *Ch. lawsoniana* 'Alumii', *Liriodendron tulipifera* L., *Platanus occidentalis* L., *Fagus sylvatica* 'Pendula', *Aesculus hippocastanum* L., *Ulmus glabra* Huds. 'Pendula'. Більшість дерев перебувають у задовільному стані і є справжньою окрасою вулиць міста та ландшафтів курортного парку. Окремі дерева дуба звичайного мають вік понад 300 років. Враховуючи історичну, культурну, біологічну і декоративну цінність цих дерев, вважаємо за доцільне надати їм статус пам'яток природи місцевого значення.

Ключові слова: арбофлора, дерево, довговічність, життєвість, інтродуцент, курортний парк, пам'ятка природи.

© С. В. Роговський, 2015